

7/11/24

מנהל התכנון

רשות מקרקעי ישראל

צוות התכנון - התוכנית האסטרטגית לנגב המערבי,

שלום רב,

נייר עמדה מארגוני החברה האזרחית לתוכנית האסטרטגית לתכנון ארוך טווח לנגב מערבי

בהמשך לכנס שנערך על ידכם בתאריך ה- 29.10.24 בנתיבות, במסגרתו הוצגה התוכנית האסטרטגית לנגב המערבי ולחבל תקומה ולהזמנתכם להגשת התייחסות, הרינו מתכבדים להגיש נייר עמדה זה.

הארגונים החתומים על התייחסות זו מבקשים לחדד באמצעותה נקודת מבט מערכתית הקושרת היבטים חברתיים, כלכליים, סביבתיים, מנהליים קריטיים בכדי להבטיח שתוכנית זו תפעל לקדם מרחב אזורי הוגן, מקיים, בטוח ומשותף בנגב המערבי, היום ולטובת הדורות הבאים. מרחב בו הביטחון ייתפס במונח הרחב של המושג, כך שכל האוכלוסיות, הקהילות והישובים יקחו חלק שוויוני בהבטחת חוסנו של האזור באופן שיאפשר היערכות והתמודדות בונה ומשותפת עם משברים. אנו רואים בתוך השבר הנורא, מקום בו ניתן לבנות מחדש טוב יותר (Build Back Better) למען האזור וכלל תושביו ותושבותיו היום ובדורות הבאים.

להלן התייחסותנו:

תפיסת האזורים המוצגת בתוכנית לא ברורה דיה, שכן, גבולותיה כפי שהם מוגדרים כרגע כוללים רק חלק מתוך מרחב הנגב המערבי, אוכלוסיות וקהילותיו והיא גורמת להתנגשויות והפרדות. הגדרת גבולות זו אינה עומדת בכפיפה אחת עם המציאות המנהלית-מוניציפלית כפי שמתהווה ופועלת בשנים האחרונות באזור בדמותו של אשכול נגב מערבי על כלל הרשויות השותפות בו. כך גם לא ברור איך התוכנית מקושרת עם התוכנית הארצית, בה חלוקה לאזורים הנחתכים על ידי תוכנית זו. זאת ועוד, על אף היקף המשאבים, מאמצי הפיתוח והתכנון הנרחבים (והשפעתם על המרחב) של תוכנית תקומה, גבולות התוכנית האסטרטגית הנוכחיים אינם חופפים למרחב תוכנית תקומה. ראוי לציין שגבולותיה נמצאים כעת בעיצומו של דיון ציבורי ושנויים במחלוקת. לפיכך, המשמעות המיידית של התייחסותכם לתוכניות ומרחבי תכנון ומנהל קיימים, היא פגיעה ברצף ארגוני/מנהלי-תפקודי מרחבי, פגיעה ביחסים ושותפויות הקיימות הן במסגרת המנהלית והן במסגרות הקהילתיות, כלכליות-חברתיות. פגיעה מסוג זה לא נכון שתתקיים בכל מצב, אולם היא חמורה שבעתים באזור אחרי ותוך כדי אירועי המלחמה של השנים האחרונות והשנה האחרונה ביתר שאת.

העיר רהט מהווה חלק אינטגרלי ממרחב הנגב המערבי. אוכלוסיית רהט לוקחת חלק משמעותי בפעילות כלכלית-חברתית במרחב הנגב המערבי, ואוכלוסיות נגב מערבי רבות משתתפות ולוקחות חלק במסגרות כלכליות שמספקת העיר רהט, דוגמת אזור התעשייה עידן הנגב. סביב הקשר הסביבתי שזוכה להכרה במסמכי התוכנית במסגרת נחל גרר, נבנו והתפתחו בשנים האחרונות מסגרות כלכליות חברתיות נוספות דוגמת שותפות משמעותית באירועי דרום אדום ואירועים אחרים. צעירים רבים מהעיר רהט נוסעים מדי יום למכללת ספיר ומהווים חלק משמעותי מקהילת הסטודנטים בה. כל אחד מאלה וכולם ביחד מצביעים על העובדה שהעיר רהט היא מרכיב תפקודי חיוני בלתי נפרד ממרחב הנגב המערבי. **על רקע כל אלו תמוהה, מטרידה ובלתי מתקבלת על הדעת הבחירה שלא להגדיר את רהט והישובים שסביבה, כולל כפרים בדואים כדוגמת כרכור שבנגב שעד היום נמנעה מהם הכרת מדינה, בתוך גבולות התוכנית האסטרטגית.**

אם כן, התכנית מחזקת את ההפרדה הפסולה בין אוכלוסיות בתכנון לדורות קדימה היא מעגנת הפרדה תכנונית בין אוכלוסיות וקהילות מגוונות המתגוררות באותו מרחב על בסיס השתייכות לאומית-אתנית בלבד. ניתן ללמוד על כך מהעובדה, שההפרדה בין אוכלוסיות יהודיות וערביות במרחב המשותף חוצה את השיקול העירוני או הכפרי, בהדרת רהט והכפרים הלא מוכרים שסביבה מהתכנית באופן מוחלט. בעוד פיתוח האוכלוסייה היהודית מתבצע במסגרת התוכנית האסטרטגית לנגב המערבי ותקומה, פיתוח האוכלוסייה הערבית-הבדואית בנגב המערבי נותקה ממנה ומיועדת לתכנית האסטרטגית למטרופולין באר שבע.

התכנית מתעלמת מהחובה לגיבוש "מדיניות התכנון תוך הפעלת שיקולים חברתיים רחבים וארוכי טווח" (בג"צ 1681/90 ועד הפעולה בענין הרחבת דרך מס' 2 קטע אכדיה- נוף-ים נ' שר הבינוי והשיכון, פד"י מו(1), 505, 518). הקשר ההדוק בין רהט והכפרים הבדואים שסביבה לבין היישובים והערים היהודיות אינו ניתן להכחשה כבר עתה, וקל וחומר שאך יתחזקו בטווח הארוך.

הפרדה מרחבית זו לכשעצמה פוגעת בחובת מוסדות התכנון להפעיל שיקולים חברתיים ולקדם את האינטרס הציבורי "לקיום האנושי בצוותא..." (עע"מ 2273/03 אי התכלת נ' החברה להגנת הטבע, פסקה 39, ניתן ביום 6.12.2006, הדגשה הוספה).

יודגש, כי המבחן לקיום אנושי בצוותא הוא תפקודי ולא נרטיבי. "כאשר נסיבות החיים מביאות בני אדם לפעול ולחיות יחדיו, או לקיים את עיסקיהם ומגוריהם בכפיפה אחת, מפעיל החוק [התכנון והבניה] את העיקרון של איזון אינטרסים והתאמתם ההדדית" (דברי השופט ברנזון בע"א 436/60 עזרי נ' קליין, פד"י טו 1177, 1183). עובדתית, ההפרדה של פיתוח רהט מהמרחב הכפרי היהודי הסובב אותה, ומקל וחומר, של המרחב הכפרי היהודי מזה הבדואי באזור הנגב המערבי, היא מלאכותית.

את ההפרדה הצדיקו מתכנני התכנית בישיבה מיום 29.10.24 בכך שיבחן הממשק בין התכנית הנוכחית לתוכנית מטרופולין באר שבע ויערכו התאמות בין התכניות,, בניגוד להצהרתם שהם מתואמים עם כל התוכניות במרחב זה. התאמות בדיעבד אין בהן כדי לתקן את המלאכותיות בקביעת גבולות חסרי מסד מחקרי (תסקיר) חברתי-כלכלי-סביבתי ובהעדר תשתית נתונים מבוססת, המעידה כי פיצול המרחבים על בסיס לאומי לא תפגע באינטרסים כלכליים, חברתיים, תפקודיים קיימים. בכל מקרה, עצם ההודאה בכך שידרשו התאמות בממשקים מעידה על הפגם המהותי בתוכנית הנוכחית ועל חוסר התוחלת של גישת התאמה בדיעבד באופן שמעלה חשש כבד, כי ההתאמות יהיו מנותקות מציאות, שוליות ויחזקו את ההפרדה הפסולה.

טבח ה - 7.10 הדגיש ביתר שאת את החשיבות של תכנון מרחבי משותף ושוויוני, באשר חיים משותפים מובילים לחיזוק הביטחון והערבות ההדדית בין האוכלוסיות היהודית והערבית-בדואית הן בשעת חירום והן בשעת שלום. ביום ה - 7.10 עצמו ערבים-בדואים הצילו יהודים ויהודים הצילו ערבים-בדואים באופן המצדיק זניחת תפיסות של הפרדה ואי שוויון וקידום מרחב משותף ומיטיב לטובת אינטרס כלל תושביו. ההפרדה הפסולה חמורה במיוחד לאור תכניות כגון תכנית המיקודים של השר שיקלי, למחוק כפרים בדואים לא מוכרים כולל בנגב המערבי, תוך העברתם בכפיה לרהט, בניגוד לרצונה וצרכיה של העיר, ובניגוד לרצונו וצרכיו של המרחב הבדואי הכפרי. ההפרדה מחזקת - מבלי לאזכר זאת בתוכנית - את ההחרבה של קהילות ערביות-בדואיות, ואינה עוסקת רק בצד הפוזיטיבי של התכנון.

בנוסף, לאור המיקוד בקידום ערי הפיתוח במרחב, באופן אשר נדמה כמבקש לקדם תפיסות סטריאוטיפיות של אויבות בין מזרחים לאזרחי המדינה הערבים-פלסטינים בישראל במיוחד. לא ברור מדוע נפקד גורלה של אוכלוסיית הנגב הערבי מתוכנית שפעולתה, כך נדמה, מאפשרת תיקון עוולות עבר בנוגע לערי-הפיתוח. החזון התכנוני אותו צריכה להציב התכנית הוא התמודדות שוויונית עם ההפקרה הכרונית של כלל האוכלוסיות בנגב המערבי בעת שהערים מהוות מוקדים המתפקדים במרחב משותף ופתוח. מכאן, תפקידן של רשויות התכנון בחיזוק שותפות הגורל והשוויון בין אוכלוסיות הנגב המערבי החשוב ביתר שאת לאחר ה - 7.10.

התוכנית מציגה התייחסות לשטחים פתוחים כאחד הנכסים הטבעיים של האזור, אך זו אינה תואמת את גישת הפיתוח הנבחרת (כמוזכר במסמכי התוכנית - סכימה 3). השטחים הפתוחים במרחב הם אכן משאב יקר ערך מבחינות רבות (מסדרונות אקולוגיים קריטיים, מרחבים חקלאיים, ושטחים טבעיים המהווים משאב תרבותי ועוד). אלו זוכים כאמור להתייחסות ראויה לציון במסמכי התוכנית, אך התוכניות המוצגות ובתוך זה הבחירה בתוכנית הרב מוקדית מטילים צל כבד וחשש ללחצי פיתוח על משאבים ונכסים אלו. העובדה שכבר היום ישנם במסגרת תוכניות קיימות של מנהל התכנון מלאי יחידות דיור נרחב חייבת להילקח בחשבון ולא ניתן להשתמש בעילה זו כמצג שווא של מחסור בתכנון יחידות דיור שעשוי להיות מופנה לבנייה על חשבון שטחים פתוחים באופן שייצור פגיעה אנושה במשאב חיוני זה, כפי שנעשה הדבר בהרחבה של היישוב שלומית.

שיתוף ציבור הוא תהליך עבודה ועיקרון יסוד לכל תהליך תכנון ועל אחת כמה וכמה תכנון אסטרטגי המעצב ומכונן את דפוסי הפיתוח במרחב באזור היום ודורות קדימה. המציאות הנוכחית מציבה אתגרים רבים לתהליכי שיתוף ציבור משמעותי, הכולל את כל הציבורים במרחב, מתוכם ראוי לתת את הדעת לקרבה בזמן של תהליכי התכנון לאירועים הטראומטיים והתמשכותם עד ימים אלו. עובדה זו מצריכה התייחסות לידע המובא על ידי ארגוני חברה אזרחית הפועלים במרחב הנגב המערבי ובוודאי כאלו הפועלים לאורך זמן עם ומתוך הקהילות המקומיות. עד עתה לא ראינו הפנמה של עיקרון זה בתוך מסמכי התוכנית ותהליכי התכנון.

הנגב המערבי הוא מרחב גבול עם מרחב עזה. מרחב שבמשך מאות שנים היווה צומת דרכים ביני"ל ראשון במעלה, ומהווה על פי הסכמים ביני"ל (עליהם חתומה ישראל) חלק בלתי נפרד מן הישות המדינית המוכרת כרשות הפלסטינית. התוכנית המתהווה בימים אלו, ימים בהם האזור עדיין שרוי במלחמה קשה בעלת משמעויות עמוקות שאינן נדונות במסמכי התוכנית כמעט בכלל. למרות זאת, ראוי להבנתנו לבחון במסגרת התוכנית אפשרויות מגוונות ל"יום שאחרי" ובכלל זה התפתחות ובנייה של אפשרויות לקשרים כלכליים-חברתיים חוצי גבול.

הצלחתו של אזור תלויה בתכנון של מרחב הוגן ככל שניתן. דהיינו, מרחב דמוקרטי, מכיר בכלל הקבוצות במרחב החברתי, ושוויוני בהקצאה הוגנת לקבוצות השונות, תוך תשומת לב לאוכלוסיות מוחלשות. חלוקת משאבים הוגנת בהתאם לצורך ולהזדקקות של כל קהילה. בסוף, נדגיש כי על התוכנית לעודד התפתחותה של זהות האזורית משותפת כיסוד מכונן בבנייתו של החוסן האזורי.

לפיכך, הארגונים החתומים על מסמך זה מבקשים להבטיח חזרה בטוחה וראויה של קהילות, משפחות ופרטים המבקשים לחזור לביתן. דווקא מתוך הכרה בקשר ארוך השנים למקום שהוא בית, על כלל מרכיבי החיים והנכסים החברתיים, כלכליים, תרבותיים הקיימים בו, ומתוך רצון לשקם, ולבנות מחדש ביחד טוב יותר, קוראים הארגונים החתומים על מסמך זה ליישום הדברים הבאים:

- הגדרה מחודשת לגבולות התוכנית כך שיכללו את מרחב העיר רהט והמרחב הכפרי הערבי-בדואי (הלא מוכר) סביבתה בהתאם לקשרים והזיקות הקיימות כפי שהוצגו ופורטו במסמך זה.
- הגברת הסינרגיה ובניית תשתיות שיאפשרו חיזוק והרחבת השותפות המנהלית כלכלית חברתית בין הערים למרחב הכפרי, כך שיאפשרו למרחב הכפרי בחברה היהודית והערבית בדואית לממש באופן שוויוני תפקודים חקלאיים, ולמרחבים העירוניים לבנות ולחזק תפקודים עירוניים ולפעול כמרחב אזורי משותף לכלל תושביו.

על החתום הארגונים (לפי אי-ב') - במקום – תכנון וזכויות אדם, בשם העוטף, מרחב אזורי הוגן בנגב, מרכז אדווה, עוקף ישראל, קול אחר, קולקטיב מזרחי-אזרחי, שתיל